

Hollandsk bogkunst gennem tredive år

Af G. W. OVINK

I. Almindelige bemærkninger om »National Typografi«

Før vi går nærmere ind på de sidste tredive års strømninger og resultater i hollandsk bogtypografi, må vi stille nogle generelle spørgsmål. Svarer begrebet »hollandsk (eller en anden national) typografi« til fundamentale og væsentlige egenskaber ved det pågældende lands tryksager? Med andre ord, har udtrykket »national typografi« andet end geografisk betydning? Vinder vi noget i æstetisk forståelse, hvis vi – inden for en anden kunst- art – taler om Asger Jorn som dansk maler, Karel Appel som hollandsk, Pierre Aléchinsky som belgisk, i stedet for at opfatte dem som medlemmer af den internationale Cobra-gruppe, et bånd de øjensynlig selv betragter som vigtigere end deres respektive statsborgerskab.

Vi er vant til at fordele typografiske arbejder under nationale eller regionale overskrifter, fordi det er praktisk, og fordi brugen af landets sprog binder det trykte arbejde til det pågældende land. Men de enkelte formgivere i et land er forskellige af tendens, temperament og kvalitet, og det er måske vigtigere end de fælles nationale karakteristika.

Som væsentlige vil jeg betragte de egenskaber, som afspejler nationalkarakteren (hvis noget sådant findes), og de træk som er udtryk for en usædvanlig høj eller lav almindelig standard i det pågældende lands formgivning.

Der er andre træk, som synes vigtige, fordi vi først genkender et givet lands typografiske arbejde på dem, men som i virkeligheden ofte er af forbigående og overfladisk natur, f. eks. den fremherskende brug af visse

EEN NIEUWE LENTE
EN EEN NIEUW GELUID:
Ik wil dat dit lied klinkt
als het gefluit.

Dat ik vaak hoorde
voor een zomernacht

In een oud stadje, langs de watergracht —
In huis was 't donker, maar de stille straat
Vergaarde schemer, aan de lucht blonk laat
Nog licht, er viel een gouden blanke schijn
Over de gevels in mijn raamkozijn.
Dan blies een jongen als een orgelpijp,
De klanken schudden in de lucht zoo rijp
Als jonge kersen, wen een lentewind
In 't boschje opgaat en zijn reis begint.
Hij dwaald' over de bruggen, op den wal
Van 't water, langzaam gaande, overal
Als 'n jonge vogel fluitend, onbewust
Van eigen blijheid om de avondrust.
En menig moe man, die zijn avondmaal
Nam, luisterde, als naar een oud verhaal.
Glimlachend, en een hand die 't venster sloot,
Talmde een pooze wijl de jongen floot.

Zoo wil ik dat dit lied klinkt, er is een
Die ik wél wenschte, dat mijn stem bescheen
Met meer dan lachen van haar zachte oog . . .
Heil, heil, ik voel hier handen en den weeken boog
Van haren arm. Een koepel van blind licht.
Mild nevelend, omgeeft mijn aangezicht.
Mijn stem brandt in mij als de geele vlam
Van gas in glazen kooi, een eikestam
Breekt uit in twijgen, en jong loover spruit
Naar buiten: Hooft, er gaat een nieuw geluid:

3

S. H. De Roos: Opslag fra Gorter: Mei. Træsnit af Dirk van Gelder. Utrecht, Stichting De Roos, 1950. Tryk: Van Amerongen, Amersfoort. Skrift: Hollandsk Mediæval af S. H. De Roos. Initial rødbrunt. 245×155 mm.

skriftsnit eller papirtyper, hvis denne brug væsentligst skyldes, at disse ting er lettigængelige i det pågældende land. F. eks. er De Forenede Papirfabrikkers matglittede specialtryk fremtrædende i dansk bogtryk, Scheufelen's Werk- & Daunendruckpapiere i Tyskland; antikva-skrifterne Fredericus og Genzsch fra Genzsch & Heyse i Hamburg dominerede dansk bogtryk i mange år, ligesom De Roos' Hollandsk Mediaeval og Erasmus dominerede i Holland og Cochín-gruppen i Sverige under Akke Kumlien's indflydelse. At disse skrifter er populære, skyldes delvis, at de er lette at få i disse lande på samme måde som de nævnte papirsorter, men

EERSTE HOOFDSTUK

Hoofdst. I

Van het Rijk en zijn Inwoners

ARTIKEL 1. HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN OMVAT HET GRONDGEBIED VAN NEDERLAND, INDONESIË, SURINAME EN DE NEDERLANDSE ANTILLEN.

ARTIKEL 2. De Grondwet is alleen voor het Rijk in Europa verbindende, voor zover niet het tegendeel daaruit blijkt.

Waar in de volgende artikelen het Rijk wordt genoemd, wordt alleen het Rijk in Europa bedoeld.

ARTIKEL 3. De wet kan provinciën en gemeenten verenigen en splitsen en nieuwe vormen.

De grenzen van het Rijk, van de provinciën en van de gemeenten kunnen door de wet worden veranderd.

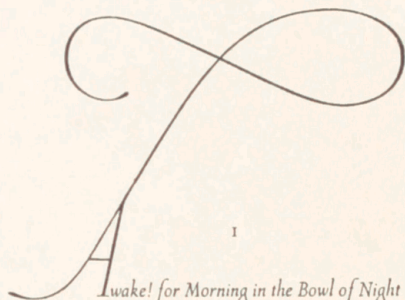
ARTIKEL 4. Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.

De wet regelt de toelating en de uitzetting van vreemdelingen en de algemene voorwaarden, op welke ten aanzien van hun uitlevering verdragen met vreemde Mogendheden kunnen worden gesloten.

ARTIKEL 5. Ieder Nederlander is tot elke landsbediening bevoegd.

det synes også at have betydning, at de er beslægtet med træk i de respektive folks mentalitet.

Dette fører os tilbage til spørgsmålet om nationalkarakter. Det er tydeligt, at vi er midt i en internationaliseringsproces. Kommunikationen forbedres hurtigt, og enhver må derfor holde sig orienteret om, hvad der sker i frontlinien i hans eget land, og blandt hans kolleger i udlandet. Dette bryder noget af den håndens og åndens rutine, som vi altfor ofte er tilbøjelige til at betegne som national tradition. I stedet for tredivernes nationalisme oplever vi efter 1945 en bevidst internationalisme, dels inspireret af politiske idealer, dels af økonomisk nødvendighed også på

I

*Awake! for Morning in the Bowl of Night
Has flung the Stone that puts the Stars to Flight:
And Lo! the Hunter of the East has caught
The Sultan's Turret in a Noose of Light.*

II

*Dreaming when Dawn's Left Hand was in the Sky
I heard a Voice within the Tavern cry,
'Awake, my Little ones, and fill the Cup
Before Life's Liquor in its Cup be dry.'*

J. van Krimpen: Side af
Omar Khayyám: Rubáiyát.
Amsterdam, Balkema, 1945.
Tryk: Joh. Enschedé
& Zonen, Haarlem.
Skrift:
Cancellaresca Bastarda
af J. van Krimpen.
192×110 mm.

STEDEBOUW

zame dagelijkse reizen van de forens een einde kan komen. Deze denkbeelden zijn in Engeland eerst op bescheiden schaal verwezenlijkt in de tuinsteden *Leetchworth* (1903) en *Welwyn* (1920). Tijdens en na de laatste oorlog is de gedachte van decentralisatie door middel van tuinsteden in Engeland officieel aanvaard als een van de pijlers van de economische en stedenbouwkundige politiek van de regering. Zo voorziet het in opdracht van de regering reeds tijdens de oorlog door *Abercrombie* en *Forshaw* ontworpen plan voor *Groot-Londen* in de aanleg van een achttal tuinsteden in dit gebied. Bovendien is in 1946 de *New Towns Act* (wet op de nieuwe steden) tot stand gekomen, berustend op een rapport van de z.g. *Reith-commissie*, waarin de instelling is geregeld van bijzondere publiekrechtelijke lichamen met de taak de stichting van nieuwe steden van meet af ter hand te nemen, tot het gemeentelijk leven ter plaatse een zodanige rijpheid heeft bereikt, dat het bijzondere lichaam kan terugtreden en het beheer verder overlaten aan een gemeentebestuur. Ook buiten het gebied van Londen is de voorbereiding van dergelijke nieuwe steden op gang gebracht.

Niet onvermeld mag blijven dat het ideaal van de tuinstad in de gebruikelijke zin ook bestrijding gevonden heeft. In zeer scherpe bewoordingen treffen wij deze bestrijding aan bij *Le Corbusier*, die aan de tuinstad verwijt, dat zij tot een algemene verspilling voert, omdat het eengezinshuis, waarop zij berust, maar korte tijd nodig is, tot de kinderen het huis hebben verlaten, en omdat zij tot een oneconomische voorziening met alle verkeersmiddelen, leidingen enz. moet leiden. Hij stelt als tegenideaal tegenover de horizontale tuinstad de verticale tuinstad, met hoge woongebouwen, tusschen van een ruime groenvoorziening (zie afb. blz. 153).

Buiten Engeland, met name in Nederland, heeft het ideaal van de tuinstad veel minder werklank gevonden.

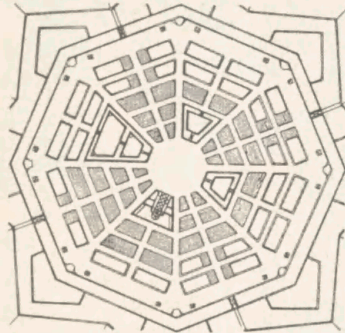

FIG. 7. PLATTEGROND VAN DE IDEALSTAD VAN SPECKLE

Het schrikbeeld van de reizinstad was hier minder klemmend en aan de andere kant was het hier minder gemakkelijk de ruimte te vinden waar een dergelijke stad kon worden ingericht. Wel hebben de motieven, die deel

BURGERLIJKE BOUWKUNDE

uitmaken van de tuinstad-idee, onze stedenbouw zeer beïnvloed (eengezinshuis, open bebouwing, groen). Het esthetische en het sociale element hebben in onze moderne stedenbouw beide een rol gespeeld. In de 'Hedendaagse stedenbouw' van *J. P. Fockema Andreae* (1912), het eerste werk van algemene strekking over stedenbouw in ons land, komen beide elementen gelijkelijk tot hun recht.

FIG. 8. PLATTEGROND VAN PALMA NUOVA

De huidige stedenbouw

De moderne stedenbouw is in enkele tientallen jaren gegroeid van een vrijwel volledige verwaarloozing door de overheid tot een tak van vaste bemoeiingen, met vele gespecialiseerde ambtenaren en raadsleden van gemeenten en grotere bestuursseenheden. Hoe is deze snelle ontwikkeling tot stand gekomen? Ze is grotendeels verklaarbaar uit de maatschappelijke voorwaarden, die wij opsomden.

Onze tijd is bij uitstek dynamisch, ook in de ruimtelijke ontwikkeling van de nederzettingen. De industrialisatie, in haar oorsprong van ouder datum, heeft zich in de laatste halve eeuw krachtig ontplooid, heeft kleine stadjes en landelijke dorpen uit een lange slaap gewekt en vaak snel doen uitgroeien tot moderne fabriekssteden, met Amerikaanse tegenstellingen en chaotische toestanden. Men zag hier als het ware in korte tijd de stedenbouwkundige gebreken ontstaan, die uit een gemis aan vooruitziende leiding voortkwamen. Er ontstond een willekeurige vermenging van bedrijven en woningen, een verkeerscongestie in de binnestad, een moeizame aanpassing in het klein van de oude stad bij haar nieuwe functie als kern van een grote industriestad.

De industrie was niet de enige oorzaak van concentratie van de bevolking. Elders brachten de mijnbouw, of de handel of de samenreiking van een deel van het zich sterk uitbreidend overheidsapparaat soortgelijke veranderingen teweeg.

Wijk na wijk werd in deze tijd veelal zonder duidelijke structuur aan de bestaande stad toegevoegd, met als enig richtsnoer de winstgevende exploitatie van het bouw-

Maatschappelijke achtergrond van de huidige stedenbouw

THE
BOOK OF PSALMS

PRINTED ACCORDING TO THE
AUTHORISED VERSION OF
THE HOLY BIBLE
MDCXI

UTRECHT MDCCCCXXXVII

PSALM XV

A PSALM OF DAVID.

15,16

LORD, who shall abide in thy tabernacle? who shall dwell in thy holy hill?
2. He that walketh uprightly, and worketh righteousness, and speaketh the truth in his heart.
3. He that backbiteth not with his tongue, nor doeth evil to his neighbour, nor taketh up a reproach against his neighbour.
4. In whose eyes a vile person is contemned; but he honoureth them that fear the LORD. He that sweareth to his own hurt, and changeth not.
5. He that putteth not out his money to usury, nor taketh reward against the innocent. He that doeth these things shall never be moved.

PSALM XVI

MICHTAM OF DAVID.

PRESERVE me, O God: for in thee do I put my trust.
2. O my soul, thou hast said unto the LORD, Thou art my Lord: my goodness extendeth not to thee;
3. But to the saints that are in the earth, and to the excellent, in whom is all my delight.
4. Their sorrows shall be multiplied that hasten after another god: their drink offerings of blood

21

J. van Krimpen: Titel og tekstsider fra Davids Salmer i King James' Version. Utrecht, Stichting De Roos, 1949. Tryk: Joh. Enschedé & Zonen, Haarlem. Skrift: Romanée af J. van Krimpen. 235 x 150 mm.

bogtrykområdet: mange bøger, tidsskrifter og reklametryksager skal være acceptable for folk i mange andre lande og indeholder på den anden side ofte materiale, som er udvalgt eller ligefrem formgivet af udlændinge. Den yngre generation vil hellere lære af spændende resultater, opnået i udlandet gennem eksperimenter med de visuelle udtryksmidler, end den vil arbejde for en typisk individuel eller national stil, som forgængerne gjorde i begyndelsen af århundredet og fremefter. Skriftstøberier og papirfabrikker, som tidligere havde lokal betydning, er enten gledet ud af billedet eller er blevet internationalt orienterede.

Kort sagt, hvis der er nogle nationale egenskaber tilbage i de forskellige

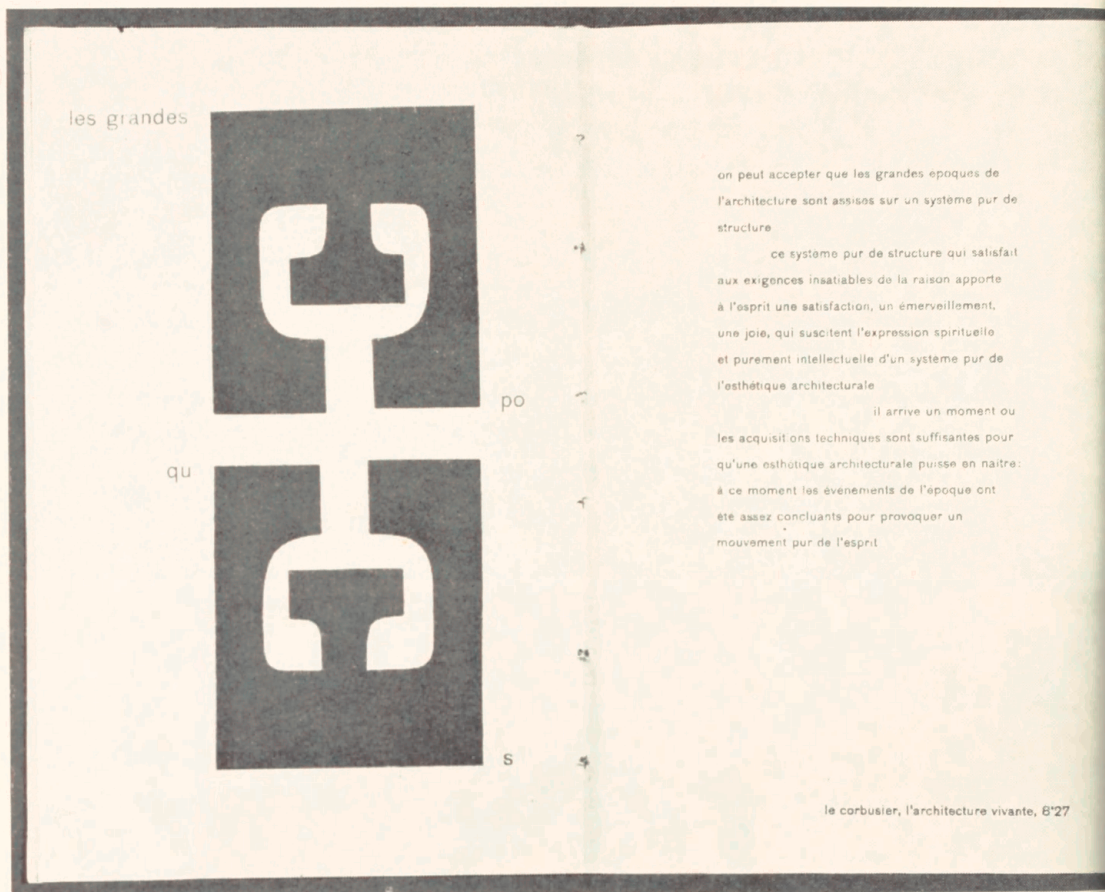
landes typografiske billede, så må de skyldes enkelte pionerers eller læreres varige indflydelse. Og når denne indflydelse er blevet varig, skyldes det, at disse enkeltpersoners stil svarede til dybereliggende behov hos deres landsmænd. Personlig ser jeg ikke mere nogen national stil i hollandsk bogtryk, det skulle da være, at der mangler en og anden egenskab fra visse andre landes bogtryk.

II. Hovedtræk i hollandsk typografi

Hollandsk typografisk formgivning er moderat, fordi hollænderne ikke ynder ekstremer, skønt de nok holder af at forfølge principper til deres yderste konsekvens. Men samfundslivet i Holland er forholdsvis velafbalanceret: forskellene er mindre udtalte end andre steder, f. eks. mellem rig og fattig, mellem arbejder og arbejdsgiver, mellem by og land, mellem

. van Krimpen: Omslag til
n bog fra forlaget
m. Querido, Amsterdam.
Håndtegnet hvid skrift,
undfarven varierer inden
or pågældende serie.
50x180 mm.

W. Sandberg: Opslag fra et bind af hans Experimenta typographica, »Tektonike«. Köln, Der Spiegel, 1956. Tryk: Spin, Amsterdam. Skrift: Akzidenz Grotesk. Rød, blå, sort. Venstre sides tekst: les grandes époques. 206×143 mm.

konservativt og radikalt, mellem det tunge norden og det livlige, ligesom lettere syden (den sidste grænse falder delvis sammen med religionsgrænsen mellem protestanter og katolikker og med åndsslægtskab til den germanske eller den romanske side). Vore regeringer kan kun dannes ved koalition. Vore politiske partiprogrammer er så identiske, at det ligefrem kræver ulejlighed at få dem til at lyde forskellige. Vi lever af international handel, og vi værdsætter vore venskaber lige så meget med England som med vor største kunde og leverandør, den Tyske Forbundsrepublik, med de skandinaviske lande såvel som med Frankrig eller Italien, med vore

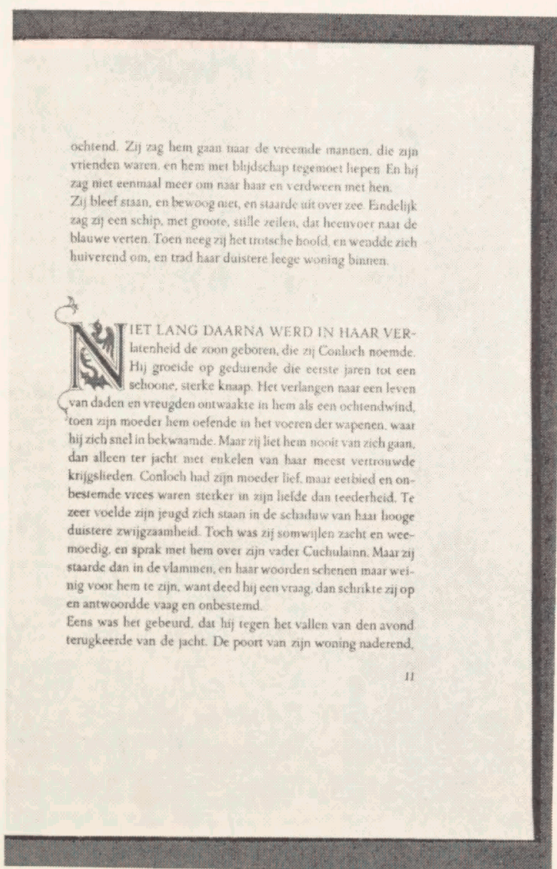
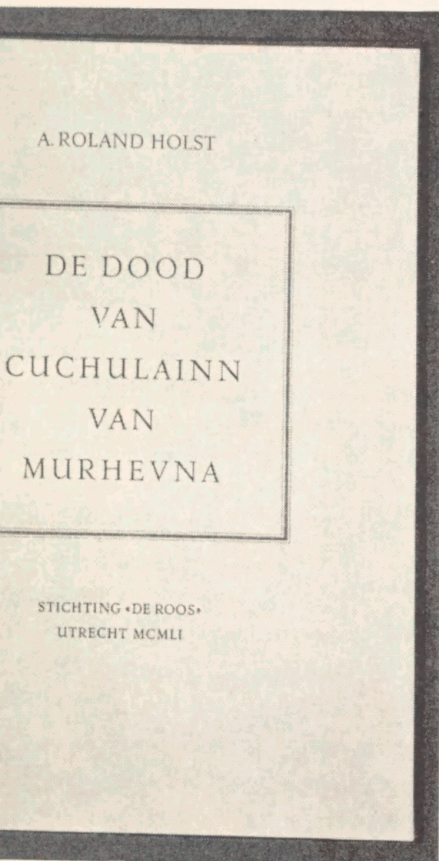

Af disse grunde er alle instanser, som har med bogen at gøre, fra papirfabrikanten til boghandlermedhjælperen, organiserede. Kun læseren er det ikke! Der samarbejdes for at fremme bogfagene, herunder forbedring af bogtilrettelæggelse, bogfremstilling. Udvalgelsen af årets 50 bedste bøger er en begivenhed; katalogerne, der hvert år er formgivet af en ny kunstner, drøfter årets problemer og kommenterer hver bog. Denne udvælgelse har vist sig at være mere egnet til at stimulere de mindre design-mindede forlæggere end ærespriser til enkelte formgivere eller fremragende bøger. Den har bidraget meget til at henlede alles – også læsernes – opmærksomhed på formgivningen og dermed til at hæve det almindelige niveau. Ud-

D. Dooijes: Titel og tekstside fra Roland Holst: *De dood van Cuchulainn van Murhevna*. Utrecht, Stichting De Roos, 1951. Tryk: Lettergieterij Amsterdam. Skrift: De Roos Antikva. Rød og okker. Initialer i oldirsk ornamentstil. 260×170 mm.

David zendt geschenken aan de oudsten van Juda 30:26-31

- 26 Toen David te Ziklag gekomen was, zond hij een deel van de buit aan de oudsten van Juda, zijn vrienden, met de boodschap: Hier is voor u een geschenk uit de buit, op de vijanden des HEREN behaald, aan die te Bethel, aan die te Ramoth in het Zuiderland, aan die te Jattir, aan die te Aroer, aan

die te Sifmoth, aan die te Estemóa, aan die te Rachal, aan die in de steden der Jerahmeelieten, aan die in de steden der Kenieten, aan die te Horma, aan die te Bor-Asan, aan die te Aihach, aan die te Hebron en aan alle plaatsen waar David met zijn mannen rondgezworven had.

Sauls dood 31:1-13

- 1 Intussen streden de Filistijnen tegen Israël. De mannen van Israël sloegen voor hen op de vlucht en er vielen doden op het gebergte Gilboa. De Filistijnen dan zaten Saul en zijn zonen op de hiel en zij doodden Jonathan, Abinadab en Malkisua, de zonen van Saul.
2 Daarop werd de strijd voor Saul zwaar; toen de boogschutters hem onder schot kregen, beedde hij zeer voor de schutters. En Saul zeede tot zijn wapendrager: Trek uw zwaard en doorsteek mij daarmee, opdat deze onbesnedenen niet komen en mij doorsteken en de spot met mij drijven. Maar zijn wapendrager wilde niet, omdat hij ervoor terugschrok. Daarop nam Saul het zwaard en stortte zich ermee. Toen zijn wapendrager zag, dat Saul dood was, stortte hij zich ook in zijn zwaard en stierf met hem. Zo stierven op die dag Saul, zijn drie zonen en zijn wapendrager, ook al zijn mannen, tegelijk.
3 Toen de Israëlieten aan de overzijde van de slakte en aan de overzijde van de Jordaan bemerkten, dat de mannen van Israël de vlucht genomen hadden, en dat Saul en zijn

zonen dood waren, verlieten zij de steden en vluchtten; daarna kwamen de Filistijnen en nestelden zich daarin. Toen nu de Filistijnen de volgende dag de gersnevelden kwamen plunderen, vonden zij Saul en zijn drie zonen liggen op het gebergte Gilboa. Zij hieuen zijn hoofd af, roofden zijn wapenrusting en zonden boden rond in het land der Filistijnen om de goede tijding te melden in de tempels hunner afgoden en aan het volk. En zij legden zijn wapenrusting neer in de tempel van Astarte, en zijn lijk hingen zij aan de muur van Beth-San.
4 Toen de inwoners van Jabes in Gilead hoorden wat de Filistijnen met Saul gedaan hadden, begaven alle krijgslieden zich op weg, liepen de gehele nacht door en haalden de lijken van Saul en zijn zonen van de muur van Beth-San. Daarna kwamen zij in Jabes terug en verbrandden ze daar. Zij namen hun beebente en begroeven het onder de tamarisk te Jabes. Toen vastten zij zeven dagen lang.
5 Koningen 10:12
6 I Samuël 31:1-13 | II Samuël 2:1-21:14

HET TWEDE BOEK SAMUËL

David ontvaart de tijding van Sauls dood 1:1-16

- 1 Na de dood van Saul, toen David terugkeerde van het verslaan der Amalekieten, twee dagen in Ziklag vertoefde had, kwam er op de derde dag een man uit het leger, bij Saul vandaan, met gescheurde klederen en aarde op zijn hoofd. Toen hij bij David kwam, wierp hij zich ter aarde en boog zich neer.
2 En David vroeg hem: Vanwaar komt gij? Hij zeide tot hem: Ik ben ontkomen uit het leger van Israël. Daarop vroeg David hem: Wat is er geschied? Vertel het mij. Hij antwoordde: Het volk is gevlucht uit de strijd; niet alleen zijn velen van het volk gevallen

en omgekomen, maar ook Saul en zijn zoon Jonathan zijn dood. David zeede tot de jongeman die hem het bericht bracht: Hoe weet gij, dat Saul en zijn zoon Jonathan dood zijn? De jongeman die hem het bericht bracht, zeide: Ik bevond mij toevallig op het gebergte Gilboa, en zie, Saul leunde op zijn speer, zie, de wagens en de ruiters drongen op hem aan. Toen wendde hij zich om, zag mij en riep mij, en ik zeide: Hier ben ik. Daarop vroeg hij mij: Wie zijt gij? Ik antwoordde hem: Ik ben een Amalekiet. Toen zeede hij tot mij: Treed op mij toe en dood mij, want een duizeling heeft mij

bevangen, maar mijn leven is nog geheel in mij. Toen trad ik op hem toe en doodde hem, want ik begreep, dat hij, na eenmaal gevallen te zijn, toch niet in leven zou blijven. Daarop nam ik de diadem, die om zijn hoofd en de armband, die om zijn arm was; en deze breng ik hier aan mijn heer.

- 11 Toen greep David zijn klederen en s'heurde ze; en alle mannen die bij hem waren, evenzo. En zij weeklaagden, wendden en vastten tot de avond over Saul, over zijn zoon Jonathan, over het volk des HEREN en over het huis Israëls, omdat zij door het zwaard gevallen waren.
12 20 En zij weeklaagden, wendden en vastten tot de avond over Saul, over zijn zoon Jonathan, over het volk des HEREN en over het huis Israëls, omdat zij door het zwaard gevallen waren.
13 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
14 I Samuël 31:1-13 | II Samuël 4:1-12

David's klaagzang over Saul en Jonathan 1:17-27

- 17 18 En David zong dit klaaglied over Saul en zijn zoon Jonathan, en hij gaf bevel, de Joden (dit lied van) de boog te leren; zie, het is geschreven in het Boek des Oprechten.
19 Het sieraad, o Israël - op uw hoogten ligt het verslagen!
20 Hoe zijn de helden gevallen!
21 Verkondigt het niet te Gath, boodschap het niet op de straten van Askelon, opdat de dochters der Filistijnen zich niet verheugen, opdat de dochters der onbesnedenen niet jubelen!
22 Bergen van Gilboa, noch dauw, noch regen, zij op u, gij velden der heffingen. Want daar is weggevoeren het schild der helden, het schild van Saul, niet met olie bestreken.
23 Zonder het bloed der verslagenen en het vet der helden keerde de boog van Jonathan nimmer terug, en ledig kwam het zwaard van Saul niet weder.
24 Saul en Jonathan, de beminden en lieflijken, waren in leven en sterven niet gescheiden. Zij waren sneller dan arenden, sterker dan leeuwen.
25 Dochters van Israël, weent over Saul, die u weldierig kleedde in scharlaken, die gouden sieraaden hechte aan uw klederen.
26 Hoe zijn de helden gevallen te midden van de strijd!
27 Jonathan ligt verslagen op uw hoogten.
28 Het is mij bang om u, mijn broeder Jonathan, gij waart mij zeer lief.
29 Uw liefde was mij wonderlijker dan liefde van vrouwen.
30 Hoe zijn de helden gevallen, de krijgswapenen verloren gegaan!
31 20
14 I Samuël 31:1-13 | II Samuël 4:1-12

David wordt koning over Juda 2:1-7

- 2 Hierna vroeg David de HIRE: Zal ik optrekken naar een van de steden van Juda? De HIRE antwoordde hem: Trek op, David zeede: Waarheen zal ik optrekken? En hij antwoordde: naar Hebron. Toen trok David daarheen met zijn twee vrouwen: Ahinoam, de Jizreelitische, en Abigail, vrouw van de Karmeliet Nabal. Ook David zijn mannen die bij hem waren mettrekken, ieder met zijn gezin, en vestigden zich in de steden van Hebron. En de mannen van Juda kwamen en zalfde

H. Krijger: Opslag fra en stor husbibel. Amsterdam, Det Hollandske Bibelselskab, 1962. Tryk: Veenman, Wageningen. Skrift: Times. Søndagenes perikoper udgør selvstændige afsnit i den dobbeltspaltede prosatekst. Poetiske dele sat som verssats. 255x170 mm.

vælgelsen har fundet sted siden 1948 og betyder meget for den almindelige standard.

I negativ retning virker til gengæld overbelastningen af branchens arbejdskraft og maskinpark. I Holland som andetsteds er bogproduktionen stadig i en overgangsfase mellem håndværk og industri. Den almindelige bog, som i vore dage burde produceres næsten automatisk, kræver stadig individuel omhu for detaljerne på produktionsstadiet; sådanne bøger fremstilles stadig i de samme firmaer, som laver bøger af høj kvalitet, helt afhængige af nøje individuel omhu, og det gør det svært for formgiverne og teknikerne at tænke og arbejde enten efter virkelig indu-

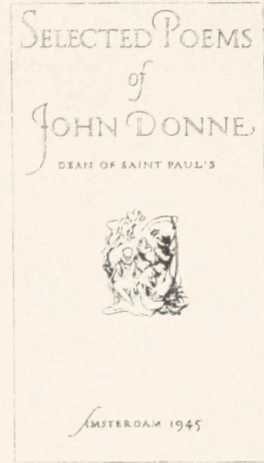
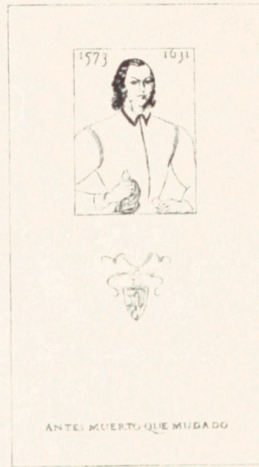
strielle eller efter egentlig håndværksmæssige principper. Resultatet er, at masseproduktionen ikke er effektiv nok, og den bedste del af produktionen ikke god nok. En ensartet høj standard i formgivningen og udførelsen umuliggøres endvidere af hollandske bøgernes lave prisniveau. Sprogområdets ringe størrelse og den betydelige konkurrence fra udenlandske bøger samt et stort antal nye titler i forhold til indbyggerantallet (9.000 om året) medfører, at den gennemsnitlige fortjeneste er ret lille, og forlæggerens prispolitik derfor forsigtig. Den kommercielle bog er billig i forhold til, hvad den indeholder, så der kan ikke ofres meget på ekstra farver, illustrationer og gode materialer.

2. *Materiel.* Hollandske leverandører af maskiner og materialer til trykning er internationalt orienterede og kan levere bogproducenterne alt,

A. Witte: Dobbelt titelblad til *Jernhesten*, en jernbanehistorie. Amsterdam, De Bezige Bij, 1959. Sort skrift og grå illustration på gult papir. 260x195 mm.

S. L. Hartz: Dobbelt titelblad til Donne: Selected Poems. Amsterdam, Balkema, 1945, forberedt under krigen. Kobberstik, trykt af Joh. Enschedé & Zonen, Haarlem. 190x110 mm.

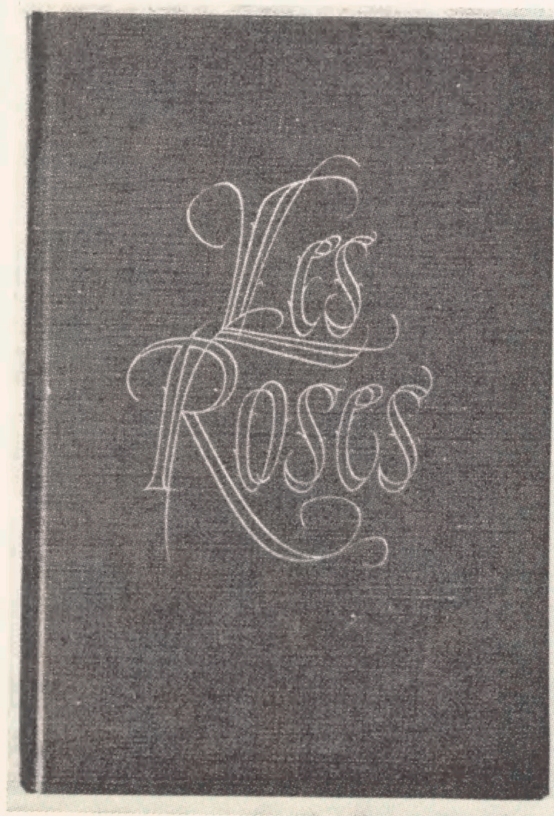
hvad de regelmæssigt har brug for. Det ekstraordinære kan naturligvis også skaffes, men da det kræver mere ulejlighed og flere penge, er det ikke dét, man først griber til. Formodentlig skal monotonien og ensartetheden blive endnu stærkere, før vi udvikler en smule mere vovemod. Ikke desto mindre er hollandske bogproducenter fuldt konkurrencedygtige med andre landes og modtager faktisk et betragteligt antal ordrer fra britiske, amerikanske og andre udenlandske forlæggere.

3. *Fagskoler.* Vort lære- og skolesystem for bogtrykkerlærlinge fungerer ret tilfredsstillende, men uddannelsesmulighederne på det højeste plan er stadig temmelig spredte. Der savnes et sammenhængende system. Specielt er bogtilrettelæggerne endnu ikke vant til også at tænke på omkostninger og effektivitet, ligesom teknikkens og handelens folk ikke tænker nok på

tilrettelægningsproblemet. Dette problem er ikke specielt hollandsk. Som i andre lande kommer nogle af de bedste bogtilrettelæggere fra litteraturens eller videnskabens rækker. Det er folk, som tilegner sig den nødvendige kundskab ved at gå lige på som autodidakter, fordi deres kærlighed til gode bøger og en medfødt begavelse fører dem til at beherske, hvad der er nødvendigt for at lave gode ting effektivt. De har det store fortrin fremfor tilrettelæggere med væsentlig kunstnerisk og teknisk baggrund, at de ved, hvordan tekster behandles. Det er et beklageligt faktum, at mange andre bogtilrettelæggere ikke har den almindelige kulturelle og litterære baggrund, der er nødvendig for at omskabe forfatterens ofte meget mangelfulde manuskripter til omhyggeligt og letlæseligt bogarbejde.

4. *Bøger uden for de normale forlag.* Et betydeligt antal bøger, som er vigtige fra formgiversynspunkt, publiceres ikke kommercielt, men som

H. Salden: Forlagsbind
af blå læred med guldtryk.
1947.
35x150 mm.

78 Pagina 3 van: Bernardus Bauhusius, *Epigrammata*. Plantijn, Antwerpen 1616. 81

Amsterdam, Universiteitsbibliotheek, 279 B30.

TITEL: BERNARDI BAVHYSII È Societate IESV | EPIGRAMMATVM | SELECTORVM | LIBRI V. [(vignet)] ANTVERTIÆ. | EX OFFICINA PLANTINIANA. | Apud Viduam & Filios Io. Moreti. | M.DC.XVI.

COLLATIE. 12°: A—E^o, 60 ff., pp.: [7]—116[4]. Pagina 47 verkeerd gepagineerd als 74.

INHOUD. AV: titel. AIV: blanco. AV: BERNARDI BAVHYSII È Societate IESV | EPIGRAMMATVM | SELECTORVM | LIBER I. EIOV: FINIS. EIV: CENSURA (d.d. 25 Aug. 1615). EIV: SYMMA PRIVILEGII. EIV: vignet. EIV: blanco.

AANTEEKENINGEN. (1) Voor het gedrukte ontwerp zie 79. (2) Zie de aantekeningen bij 79. (3) Zie p. 23, 94, 112, 117, 119.

ANALYSE. Druk: binderssignatuur, custode. Letter: cursief, romein, swashletter. Ontwerp: initiaal, paginerings.

79 Gedrukt ontwerp voor pagina 3 van: Bernardus Bauhusius, *Epigrammata*. Plantijn, Antwerpen 1616.

Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, Arch 118, p. 100 en 103.

AANTEEKENINGEN. (1) Zie voor de druk naar dit ontwerp 78. (2) Bij vergelijking met 78 blijkt, dat voor de druk toch een oplossing gekozen is waarvan geen ontwerp is overgeleverd. (3) De drie gedrukte ontwerpen staan naast elkaar op één vel papier. Dit stuk werd echter later ingebonden in een groot recuël en kon daardoor niet als één geheel voor reproductie worden opgenomen. Ook traden bij de opname vertekeningen op. (4) Dat aan het uiterlijk van dit boekje bijzondere zorg werd besteed, kan mede blijken uit het feit, dat de titelpagina voor de tweede druk werd gemaakt naar een tekening van P. P. Rubens. (5) Zie p. 23, 94, 111, 112, 115.

ANALYSE. Druk: cursief, romein, swashletter. Ontwerp: gedrukt ontwerp, geschreven ontwerp.

80 Tekening voor de gegraveerde titelpagina van: G. A. Bredero, *Alle de spelen*. Pieter van Waesberge, Rotterdam 1622.

Leiden, Prentenkabinet der Rijksuniversiteit, Inv 117, portef. 2-2-2.

AANTEEKENINGEN. (1) De tekening is van Willem Buytewech. (2) Voor de druk zie 81. (3) Zie p. 40, 111, 115.

ANALYSE. Ontwerp: ontwerp voor een gegraveerde titelpagina.

LITERATUUR. Dit ontwerp wordt in een historisch overzicht over de illustratie in de zeventiende eeuw genoemd in: E. de la Fontaine Verwey, *De illustratie van letterkundige werken in de achttiende eeuw*, Amsterdam 1934, p. 14. Zie over Buytewech: E. Haverkamp Begemann, *Willem Buytewech*, Amsterdam 1938 (proefschrift Utrecht), en J. G. van Gelder, 'De etsen van Willem Buytewech', in: *Oud-Holland* 48, aflevering 1-6, 1931, p. 49-72.

Gegraveerde titelpagina van: G. A. Bredero, *Alle de spelen*. Pieter van Waesberge, Rotterdam 1622. Unger, *Bibliographie Bredero*, B.

Amsterdam, Universiteitsbibliotheek, 201 D13.

GEGRAVEERDE TITEL. Alle de Spelen | VAN | Gerbrand Adriaens | BREDERO. | Amsterdam | By Pieter van Waesberge tot Rotterdam.

COLLATIE. 4°: P, A—J^o, 260 ff., ongepagineerd. 2Z is gemerkt: Z.

INHOUD. 1°: gegraveerde titel. 2°: blanco. 3°: Aen de E. E. Hooch-Achtbare, Wijse ende zeer | Voorsienige Heeren, nyne Heeren de | BORGEMEESTEREN | ENDE | RADEN | Der Wijdberoende COOP-STADT | AMSTERDAM. | (door Samuel Coster). 4°: Namen der Spelen van den inhoudt deses Boecx. AV: G. A. BREDEROOS | GRIANE. | Op zijn Epreuck | Het lan verleen. | Grestt Ohspeelt t'AMSTELREDAM Sombaghe | boot Hectimis, 't Jaer 1622. boch eerst gedruckt | niet Jaren na dat 't gespeelt is. [(vignet)] TOT ROTTERDAM. | By Pieter van Waesbergen Boeckverkooper. | Anno 1622. Iar: G. A. BREDEROOS | Treut-spel | Wan | RODD'RICK | Enbe | ALPHONSUS. | Op de regel: | De vrienden mogen byven. | Maar moeten Vrienden byven. [(vignet)] (verder als eerste titel). Anno 1622. Sif: G. A. BREDEROOS | Ouet-gesette | LVCELLE. | Op het roott: | SCHTN BEDRIECHT. | (verder als eerste titel). 1^oCV: G. A. BREDEROOS | Rrootje. | Waat in by | TERENTI | EVNCHVM | heelt Ra-gebolght. | Op 't VVOORT: | Ongeleien, lan geschien. | (verder als eerste titel). 2^oNY: G. A. BREDEROOS | Spaagischen Brabant, | HEROLIMO. | Ohspeelt op de eerste Duitische ACADEMIE. | Op het roott: | Al sietmen de luy men kensse niet. | (verder als eerste titel). 3^oXV: G. A. BREDEROOS | KIVCHTEN | Wils | Ranbe | Roc. | Sinnen sonbet Soetghent. | Ten Roelant. | Ende ben Cluackelbet. | (verder als eerste titel). 4^oY: G. A. BREDEROOS | KIVCHT | Wan | Ten Brulenaert | Geynt in 't Jaer 1621. | (verder als eerste titel). 5^oY: G. A. BREDEROOS | KIVCHT | Wan | HOECHDYTTCHEN | Cluackelbet. | (verder als eerste titel). 6^oY: G. A. BREDEROOS | Webetuytische Wijnmen. | Wils is: | Wecheschen Brien, soo in en bunten | Blijm; oock het Hof van | KICKDOM EN ARMOEDE. | Ende vele dergelicke sijnricke ghedichtelen | meer, by hem beschreven. | (verder als eerste titel). 7^oRV: Dief-bichten | Oer' | Iafsterven bes aontighen ende betmaerden Boetsch. | GARBANT ADRIAENSZ. | BREDERODE. [(vignet)] 549: FINIS.

AANTEEKENINGEN. (1) Naar 80 gegraveerd door J. van de Velde. (2) Volgens J. H. W. Unger, *G. A. Bredero. een bibliographie*, Haarlem 1884, p. 4, is het getal 35 voor de leeftijd van de auteur fout en zou er 31 moeten staan. (3) De graver heeft de tekening nauwkeurig gevolgd; hij vergat echter de uitstekende hoek van het voetstuk, op de tekening aan de rechterzijde onderaan. (4) Zie p. 31, 33, 39, 40, 110, 111.

ANALYSE. Druk: plaudruk. Illustratie: gravure. Ontwerp: gegraveerde titelpagina.

Kaart van Straat Magellaens, opgedragen aan Constantijn Huygens, uit het tweede deel van: 't *Tonnel des aerdrick*.

WILLEM G. VAN MAANEN

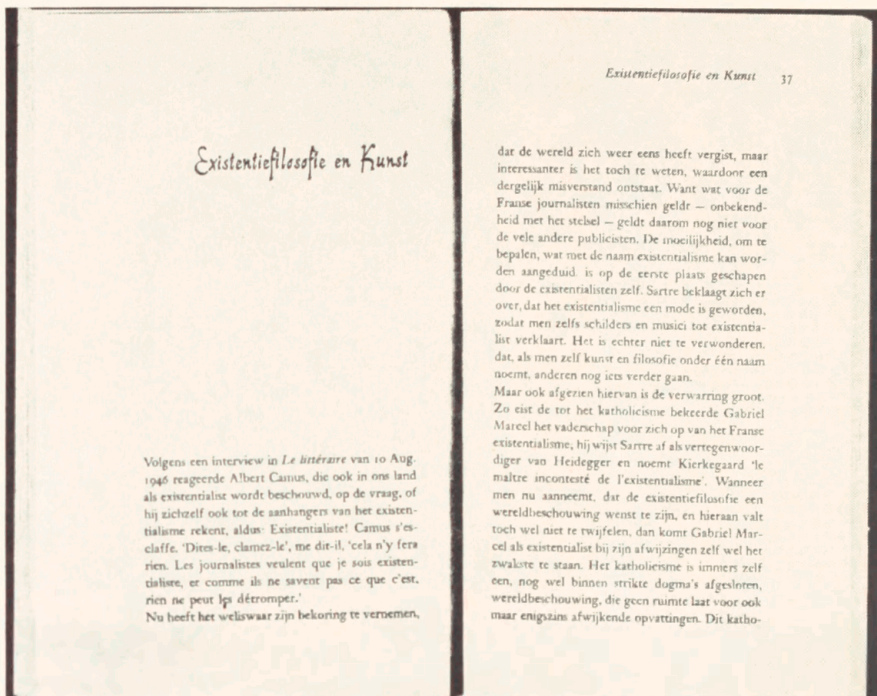

DE WILLEM G.
VAN MAANEN
DIEREN-
HATER

Th. Kurpershoek: Bogomslag med træsnit. Amsterdam, Querido, 1960. 235×150 mm.

A. Verberne: Side af W. Gs. Hellinga m. fl.: Kopij en Druk, et historisk-bibliografisk atlas udgivet af Den Hollandske Bogtrykkerforening ved dens 50 års jubilæum 1962. Tryk: Joh. Enschedé & Zonen, Haarlem. Skrift: Spektrum. Et mønster på omhyggeligt satsarbejde i et videnskabeligt værk. 296×197 mm.

A. Bornkamp: *Opslag fra Diels: Het ongerijmde*. Amsterdam, De Bezige Bij, 1952. Tryk: Mouton, Haag. Skrift: Janson og Reiner Script. 200x120 mm.

prestigepublikationer eller bibliofiludgaver. I disse tilfælde betyder formgivningens og trykningens kvalitet mere end omkostningen. Disse bøger udgør en livsvigtig del af helheden og bidrager meget til at hæve gennemsnitskvaliteten, men man kan ikke glæde sig rigtig over dem, hvis de ikke påvirker den kommercielle bog, eller værre endnu: hvis de ender med at blive den eneste kategori af bøger, der virkelig er udført ordentligt, som en kompensation for stort set grimme kommercielle bøger. Man vil erindre den uheldige situation i Frankrig, hvor den almindelige bog modstod selv de beskedneste kvalitetskrav, medens luksusudgaver florerede i en usund atmosfære af snobberi og spekulation, indtil bogklubberne skabte baggrund for god tilrettelægning også af masseoplag.

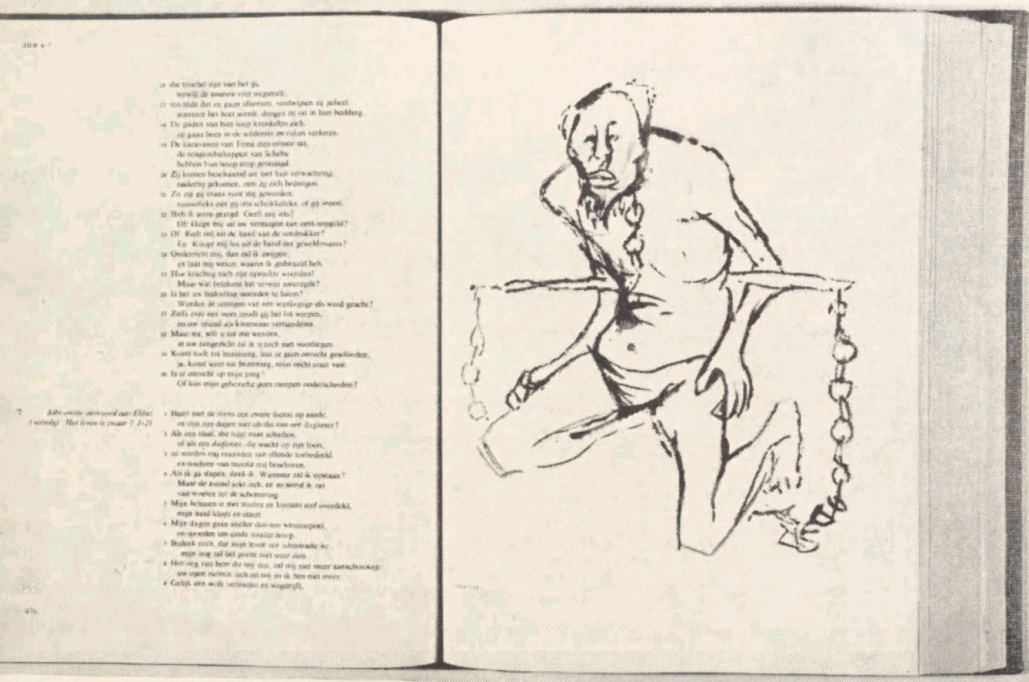
På dette punkt er jeg, når jeg betragter Holland, hverken tilfreds eller pessimistisk. Ikke få formgivere har vakt opmærksomhed om deres navn i ikke-kommercielle publikationer og har derigennem fået opgaver for de professionelle forlæggere, med mulighed for at arbejde på et lige så højt æstetisk og teknisk niveau.

Holland har ikke mange bibliofludgaver og nu kun én aktiv klub. Dens medlemstal er begrænset til 175. Det er »Stichting De Roos«, opkaldt efter pioneren for moderne hollandsk bogtilrettelægning og skriftsnit. Klubben ledes af C. Leeftang og C. J. Asselbergs og fremstiller et par bøger om året under medvirken af forskellige designere, illustratører og trykkere. Siden Anden Verdenskrig har de skabt nogle af Hollands smukkeste bøger, enten illustreret eller i ren typografi. Andre bibliofile klubbers eller forlæggeres produktion er lille og af ringe indflydelse.

Den Hollandske Bogtrykkerforening og Kemigrafisk Selskab har i mange år udgivet et fælles julenummer af deres tidsskrifter. Kvaliteten i emnevalg, tilrettelægning, trykning og illustrering har vakt beundring i vide kredse af professionelle og ikke-professionelle i ind- og udland. Denne årlige publikation har gjort meget til at inspirere og stimulere fagfæller. Blandt denne artikels billeder vises s. 23 en smuk videnskabelig bog, publiceret af Bogtrykkerforeningen til dennes 50-års jubilæum. Det

M. Kempers: Opslag med egen illustration fra en bibel. Amsterdam, Det Hollandske Bibelselskab, 1960. Tryk: Veenman, Wageningen. Skrift: Monophoto-Times. 245x190 mm.

må på deres side inspireres af lederne generation for generation. Af sådanne har vi haft adskillige. Den første var S.H. De Roos, som startede sin karriere som formgiver og skrifttegner i århundredets første år, og som blev en skikkelse af international betydning. Han var »the grand old man« i hollandsk bogkunst, og meget af hvad der udrettes i dag, har han grundlagt. Hans skriftsnit og typografiske arbejde for »Lettergieterij Amsterdam« nåede ud til ethvert trykkeri i Holland.

I de tredive år mellem 1912 og 1942 udgik megen indflydelse – både synlig og usynlig – fra J.F. van Royen, en ledende embedsmand i Hollands post- og telegrafvæsen. Som høj embedsmand med brændende kunstsans satte han sine organisatoriske evner ind, når statsmagten og de deko-

M. Kempers: Opslag med egen illustration fra Balzac: L'Élixir de longue vie. Utrecht, Stichting De Roos, 1955. Bogtryk: Meyer, Wormerveer. Litografi: Koornstra, Amsterdam. Skrift: Fed Goudy. Gråligrød og grøn. 260x185 mm.

L'ÉLIXIR DE LONGUE VIE

DANS un somptueux palais de Ferrare, par une soirée d'hiver, don Juan Belvidéro réglaît un prince de la maison d'Este. A cette époque, une fête était un merveilleux spectacle que de royales richesses ou la puissance d'un seigneur pouvaient seules ordonner. Assises autour d'une table éclairée par des bougies parfumées, sept joyeuses femmes échangeaient de doux propos, parmi d'admirables chefs-d'œuvre dont les marbres blancs se détachaient sur des parois en stuc rouge et contrastaient avec de riches tapis de Turquie. Vêtues de satin, étincelantes d'or et chargées de pierreries qui brillaient moins que leurs yeux, toutes racoutaient des passions énergiques, mais diverses comme l'étaient leurs

Mellem de to verdenskrige fremstilledes mange smukke bøger af to bogtrykkere og forlæggere af udsøgt litterær smag, Charles Nypels og Alexander Stols. De fulgte De Roos' og van Krimpens almindelige linie og bidrog til at sætte normen for efterkrigstidens bogproduktion.

Uden for den egentlige bog, men – som det skulle vise sig – af ikke ringe betydning for den, studeredes kombinationen af fotografi og typografi til reklameformål i 1920- og -30erne af Piet Zwart, Paul Schuitema og G. Kiljan. Deres ideer var sideløbende med Bauhaus', men uafhængige deraf og på mange måder selvstændige. Mange af vor tids fremtrædende formgivere og lærere er uddannet af disse tre. Deres kraftige stil viste sig særlig anvendelig for bøger, som væsentligt er baseret på fotografier, og som mere skal betragtes end læses.

DE WINDMOLENS
DIE GESTAAN HEBBEN
TE

73	Zaandam-Westzijde
114	Zaandam-Oostzijde
149	Koog van de Zaan
163	Zaandijk
172	Wormerveer
181	West-Kaolendam
183	Wormer
196	Jisp
199	Enge Wormer
200	Wijde Wormer
201	Krommenie
208	Assendelft
217	Westzaan
236	Oostzaan

De molens gestalte met een worden ook behandeld in:
P. Boorsma, Over Zaanse en Westzaanse molens, bij de oekolnansen,
met vele historische en andere afbeeldingen.*

Elffers:
Inhoudsfortegnelse
Boorsma:
Zaandam-Zaanse molens.
Forlag og tryk: Meyer,
Wormerveer, 1950.
Skrift: Perpetua.
19x198 mm.

Trykkeren Hendrik Werkman var af samme generation, men han arbejdede alene og næsten ukendt. Han forsøgte sig med ekspressionistisk typografi og udviklede sin egen grafiske kunst: tryk med enkle stencils, typer og en håndvalse. Ligesom van Royen og mange andre bogtrykkere mistede han livet under den tyske besættelse, og hans arbejder blev først rigtig kendt efter hans død, takket være dr. Willem Sandberg, den daværende direktør for Amsterdams bymuseum. Werkman har påvirket megen nutidig hollandsk typografi. Sandberg selv havde været aktiv som free lance typograf siden slutningen af tyverne, men blev en af de førende skikkelser i efterkrigstidens bogtryk med bogen »Experimenta typographica« (hemmeligt fremstillet under krigen) og med sine museums kataloger og plakater, som han tegnede efter at være bleven museumsdirektør.

V. Vor tids tilrettelæggere

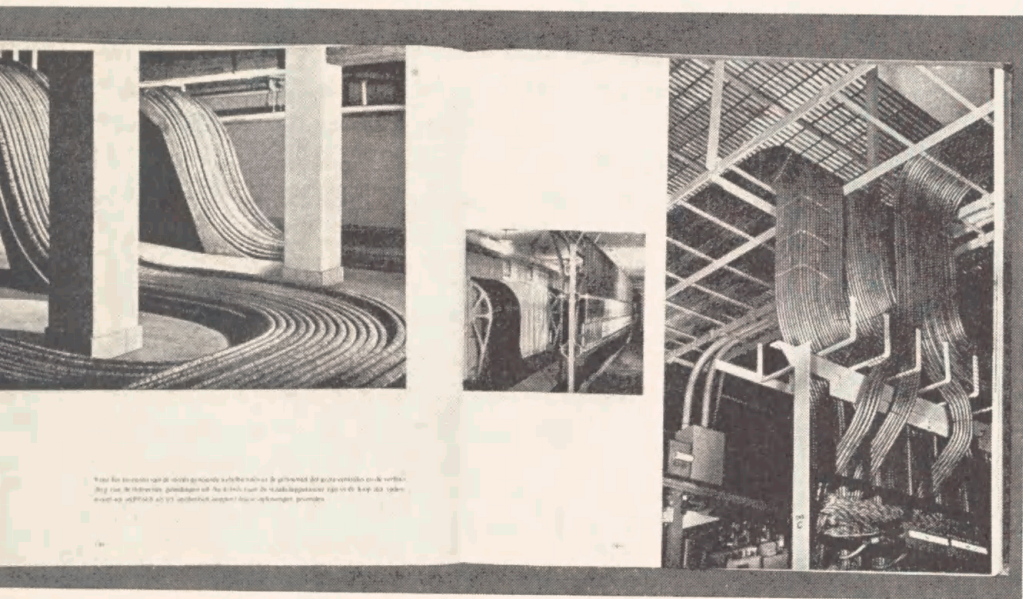
Fremfor at nævne alle vore betydeligste tilrettelæggere her vil jeg prøve på at beskrive hovedlinierne i bogtypografien, sådan som den fremtræder gennem de sidste tyve år. Visse kunstnere med malerisk sans, åndsbeslægtede elever eller beundrere af De Roos, fortsætter hans linie – stadigvæk sobert, men mere farverigt og bevæget end van Krimpen-traditionen. De spænder fra det blide og sarte til det ligefrem barske; blandt dem er Dick Dooijes, chef for Lettergieterij Amsterdam's formgivningsafdeling, Henk Krijger, Aldert Witte, Johan van Eikeren og Wim van der Salm. Andre følger Jan van Krimpen, Stanley Morison og Jan Tschicholds senere arbejder, har mere sans for ordet og undgår den altfor personlige, udtryksfulde typografi til fordel for den »usynlige« typografi (»typographie pure«). De bruger udelukkende klassiske skriftsnit i ret små grader uden anvendelse af ornamenten og farver, med traditionelle sideproportioner og traditionel billedplacering. Blandt dem er Jan van Krimpens efterfølger Sem Hartz, sønnen Huib van Krimpen, Suzanne Heynemann, Helmut Salden, Reinold Kuipers, Fons van der Linden, Bernard van Bercum, Piet Cossée, J. Vermeulen, Theo Kurpershoek, der også er en habil træskærer og kalligraf, og Alexander Verberne, som arbejdede i en ganske anden og eksperimenterende stil, da han stod for Philips' husavis »Range«.

En tredje gruppe kommer fra reklameverdenen og behandler bøger som et afbalanceret system af tonværdier. De skaber et brændpunkt på hver side, og om dette grupperer de tekst, titel, initial, illustration osv. i fri

dynamisk balance med stadigt henblik på den modstående og den foregående eller følgende side. På den måde bliver bogen mere en spændende, visuel påvirkning end et sammenhængende råstof for det læsende og opvartende intellekt. Traditionen som sådan lader sådanne formgivere falde, men selvfølgelig sker det, at de betragter netop den som den bedste måde at få banket teksten ind i uinteresserede og uerfarne hoveder.

Denne gruppe omfatter de fleste af de bogtilrettelæggere, som mest skaber illustrerede bøger. Vi kan ikke nævne alle navne, men må fremhæve

1. Foto fra Treumanns opslag af det første gendrukke klichee med en 3. dimension. Det er et eksempel på de første 3D-tryk. 2. Foto fra Treumanns opslag af det første 3D-tryk med en 3. dimension. Det er et eksempel på de første 3D-tryk. 3. Foto fra Treumanns opslag af det første 3D-tryk med en 3. dimension. Det er et eksempel på de første 3D-tryk.

Treumann: Opslag fra Det Hollandske Post- og Telegrafvæsen's jubilæumsbog. Haag, tryktrykkeriet, 1954. Foto: Cas Corthuys. 265x255 mm.

rick Elffers, som har ydet en pionerindsats på dette område; han har med første fantasi udnyttet mulighederne for klichetryk i slående farvekompositioner eller f. eks. i pseudo-tredimensionale virkninger ved tryk med positive og negative klicheer, som ikke holder register. Endvidere Mart Tempers og Hans Barvelink, der begge i lang tid arbejdede i Lettergieterij Amsterdam's formgivningsatelier, Han de Vries, Jurriaan Schrofer og Benno Wissing.

De tilrettelæggere tiltrækker sig opmærksomhed ved at have drevet forklaringen til det yderste og ved næsten udelukkende at bruge grotesk eller

til nød Times: Otto Treumann i hans næsten fanatiske soberhed, som besynderligt nok aldrig bliver tør, og Wim Crouwel, hvis forenkling nærmest virker luksuøs og raffineret.

De tre nævnte grupperes fællestræk er fornemmelsen for bogen som en udelelig helhed. Hvad enten den holdes strengt i én stil eller er kontrastrig, er den et væsen, hvis enkelt-elementer må forstås i deres indbyrdes relationer. Det er også en grundsætning for dem alle, at midlerne skal afpasses efter formålet. Kun få lægger sig fast på enten symmetri eller asymmetri, antikva eller grotesk, statisk eller dynamisk balance; de kan give udtryk for deres smag ved at afslå opgaver, som ikke passer ind i deres stil, men som regel løser de hver opgave efter dens natur. Den yngre generation har endnu færre fordomme og principper end de, der nu er et halvt hundrede år. De unge bruger alle mulige midler: kunstgreb med film; Cancellaresca eller anden kalligrafi; spatierede kapitæler af klassiske skriftsnit; eller kompositioner bestående af uspatierede groteskminuskler.

Det felt, hvor de især kan boltre sig, er smudsomslaget; forlæggerne er desværre tilbøjelige til at gøre bogens indre så sobert som muligt (de kalder det purisme, men det er for prisens skyld!) og at slå sig løs i farve og bevægelse på omslaget.

VI. Forskellige bogkategorier

1. *Bibler.* Ca. $\frac{2}{3}$ af den hollandske befolkning er bekendende kristne, så produktionen af nye bibler både for protestanter og katolikker er anselig. En vigtig illustreret udgave, nye oversættelser og børneudgaver er udkommet i velovervejet, moderne typografisk dragt.

2. *Litteratur.* Nye bøger af kendte forfattere, som kan forvente det fornødne salg, bliver nu ofte udsendt som billigbøger med det samme. Andre romaner lider stadig under folks tilbøjelighed til at sætte prisen i forbindelse med bogens dimensioner, hvilket forfører forlæggeren til at vælge oppustet format og featherweight papir. – Illustrerede romaner er blevet sjældne; illustratorerne vil ikke fortælle for anden gang, hvad forfatteren klart har fortalt een gang. Når så megen kunstnerisk evne ofres på bogomslagene, kan det netop skyldes, at disse kan give udløsning for trangen

til at visualisere en tekst. Illustrationen kan samle hele bogen i ét udtryksfuldt billede.

3. *Leksika*. Der fremstilles mange leksika i Holland. De forudsætter erfarne og veludrustede bogtrykkere, som heldigvis også findes; god typografi er så væsentlig for sådanne værker, at man ofrer dem al fornøden opmærksomhed.

4. *Videnskabelige og populær-videnskabelige bøger og lærebøger*. Sådanne bøger forudsætter ikke blot gode videnskabelige bogtrykkerier, men også

H. de Vries: Opslag fra Schierbeek: De andere namen. Amsterdam, De Bezige Bij, 1952. Tryk: Ellerman Harms, Amsterdam. Skrift: Gill Sans og Bodoni. Skriftvalg og satsbillede følger tekstens rytme og stemning. 200×135 mm.

ik oh no I saw just the same one before
vertel zei een engelsman die alles het zelfde was
wat ik and this view too
zag in de en zijn vrouw droeg een immense stupide slaap in haar
rode poort en dorre ogen
van Granada we must see it zei zij berispand
de vrouw stond stil
de glimlach droeg de zeven tuinen der sultans op de lippen
sultanes dansten rond in de palm van haar hand
binnen de mond van de leeuw
de leeuw stond op en begon zich aan haar te vreten
de vrouw verdween zienderogen van de aarde
er liep een delining door het vrouwen verblijf
de wijze muren fluisterden
zij zeiden een lied
de vrouw luisterde terwijl zij verdween in de bek van de leeuw
zij zei niets
zij bleef staan
de verblijven der vrouwen zonden waarschuwingstekens uit
er ontstond vuurwerk in enkele pilaren
de leeuw vrat door
de ruimte maakte een zwaai links
de sala de los Embajadores liet enkele consuls los met lippen vol bedorven
bloemen
de vrouw stond stil in de schaduw van haar dienende huid
o Yusef zij zuchtte!
of was dit het gebed om het kind dat niet kwam
want zij stond stil in onmenselijke ontvangenis
onbevlekt door de leeuw en de consuls
de consuls zag ik sterven onder de uitstralingen
zij had genade
zij werden geplaatst stuk voor stuk als sinnaappel boom
binnen dit Alcazar
op de patio de los Arrayanes
waar nu vissers in de vijver zwemmen: goudvissen
het fluisteren in de slaapzalen der lang gestorven vrouwen blijft
deze vrouw stierf ook

niet in de muil der leeuw want zij bleef als licht nog eeuwen
als accent van buiten zich zelf zijn wij
zij werd geroepen:
Marie Louise venez ici Il faut te montrer encore
beaucoup des choses
Venez!
zou deze vrouw weten waarom zij haar tante volgde!

de maan in de mond der dingen laat voor het oog der mensen op aarde vele
vliegers op en zendt versierselen uit hoog boven de steden in het gezang der
nauwe oplopende stegen of over de poetas of over nooit betreden ijschot-
sen en over allen die zich gelukkig of ongelukkig wanen en zij vatten aan in
de stam en slagen om met de hand en schoppen hoog met de voet en betreden
het hol zonder te weten waarom en de dingen komen open te liggen en gaan
een eigen leven leiden en zien de mens in de ogen en zeggen geen woord maar
leven onder hun handen voeten en blikken vandaan tot iets dat nooit in
zulke combinaties gezien was en onder geen telefoonnet te vangen iets van
een keten vol rozenkrans of sierras vol sneeuw of alpentoppen voor dat zij
zich te groot of te klein dachten en het ontstond uit de stilte der cellen uit de
duisternis ver in de gewrichten door de scheenbeenderen heen van doden en
levenden en hoog boven de graven als een nieuwe wereld waaraan het oog nog
nooit is uitgekeken en die vlak drie millimeter hangt boven ieder meusenwerk

omhyggelig manuskript-gennemgang, overlegen behandling af noter, tabeller, henvisninger, registre osv. samt klare illustrationer. Forfatterne i denne gruppe kommer ofte for sent med deres manuskripter og/eller leverer deres materiale i ganske utilstrækkelig form. Det er derfor ofte tidsfaktoren, som spolerer de gode hensigter, hvis forlæggeren virkelig havde sådanne, og hvis han ellers ville ofre noget på tilrettelægningen inden for en bogkategori, hvor emnet og forfatterens behandling betyder mere for salget end i andre grupper. Mange videnskabelige forlæggere i Holland betragter dog god tilrettelægning som nødvendig for at opretholde deres renommé.

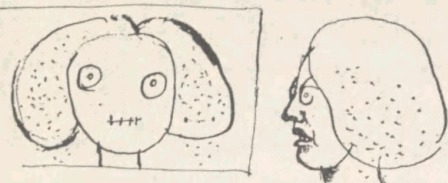
5. *Skolebøger*. I denne kategori har det længe været et dogme, at prisen ikke tillader ordentlig formgivning, og at ordentlig formgivning iøvrigt er ligegyldig for en skolebogs succes. Denne opfattelse viger gradvis for forståelsen af, at god tilrettelægning er en nødvendig og selvfølgelig del af anstændig bogpublikation.

B. Ietswaart: Bogomslag.
Amsterdam, Querido, 1960.
210x135 mm.

7 SHE LEARNED FROM HER DAUGHTER'S LESSON

The other day Molly came rushing in from school looking as pleased as Punch. 'Look Mummy,' she cried, 'we've had a drawing lesson and I drew you!'

I praised her effort and then said: 'But why have you put all those dots in Mummy's hair?' 'Those aren't dots, Mummy - those are your little white specks,' she replied. Molly's young eyes had seen what I had pretended for so long NOT to see.

At my chemist's I came right out with it. 'I've got dandruff, badly,' I said. Can you help?' The assistant was very sympathetic. 'Of course,' she said. Have you tried this? It keeps my hair lovely.' 'Loxene Medicated Shampoo,' read. 'Alright, I'll try it.'

After the first wash in Loxene my hair looked younger, prettier than ever and not a speck of dandruff. I was thrilled to bits. I could tell that Molly noticed the difference. But children are funny! She said: 'Your hair is lovely, Mummy, but it's got shines in it and I can't draw shines!'

LOXENE MEDICATED SHAMPOO -takes good care of the family's hair!

Some questions to be answered

- Where was Molly coming from? Was she in a hurry??
- What had she been doing at school??
- Why was she 'pleased as Punch'?
- Did Molly know the irregular verbs?
- What had Molly put in Mummy's hair? Why?
- Had Mummy not seen these dots in her hair?
- Why did Molly's mother go to the chemist's?
- Why was the assistant very sympathetic?
- What did Molly's mother buy at the chemist's? Why?
- Why was Mummy 'thrilled to bits'?
- Why did Molly say that Mummy's hair was lovely?
- What could Molly not draw?

28 IT COSTS HIM £ 450 TO GET TO WORK

The mayor¹ of the tiny Italian town of Schnignano said today: 'My journey from home to the office is the longest of any mayor in the world.' Nobody is likely to argue². The distance between the mayor's home and his office is more than 5,000 miles.

And by the time his four-year mayor³ term ends he expects to have spent more than £ 20,000 in travelling expenses alone.

The office of the mayor, Aurelio Gebbi, is in Schnignano's townhall. But

J. Kuiper: Opslag med egne illustrationer fra Juursema-De Zilwa: Learn English from your paper. Haag, Van Goor, 1962. Tryk: Geuze, Dordrecht. Skrift: Times. Et originalt skolebogslayout. 216x146 mm.

6. *Børnebøger*. Også på dette felt lægger vanskelige kommerциelle forhold tilsyneladende uoverstigelige hindringer i vejen for bedre illustrationer og bedre fremstilling. Jury'en for de 50 bedste bøger klagede så længe, og prisniveauet forbedredes såvidt, at der skete nogen fremgang, men børnebøger hører stadig til de mørkere punkter i hollandsk bogproduktion.

7. *Illustrerede bøger*. Vi har en håndfuld ypperlige fotografier og typografier, som ved, hvordan man skal tilrettelægge en bog med mange fotografier. Det kommer museums- og udstillingskataloger til gode. Alle større hollandske museer har i dag en høj standard i tilrettelægning og trykning

G. W. O V I N K

af deres kataloger og andre publikationer. På samme niveau ligger de mange bøger om hollandske byer og landskaber, om arkitektur og indendørsarkitektur etc. Foruden bogtryk bruges arkdybtryk, ofte med fortræffeligt resultat; offset er endnu ikke konkurrencedygtigt på dette felt. Kunstneriske illustrationer flourer ikke i Holland uden for den humoristiske tegnekunst. Professionelle illustratører er dødsensangste for at virke enten for triste eller for smarte, så de går ofte ud i karikaturen, til et forenklet groft tegnsprog, eller til dristige eksperimenter. Resultaterne virker sjældent som overbevisende, selvstændig, kunstnerisk skaben; snarere synes man at følge en øjeblikkelig mode.

K. Beunis:
Omslag til billigbog.
Amsterdam, De Bezige Bij,
1960.
178×102 mm.

F. Westendorp:
Illustration til gavebog
fra Den Hollandske
Boghandlerforening.
Amsterdam 1954.

W. Bijmoer:
Illustration til Schmidt:
Cabaretliedjes.
Amsterdam,
Arbeiderspers, 1952.

8. *Billigbøger*. Disses kvalitet er stort set ikke ringere end i andre lande, sommetider bedre. Undertiden frembyder de ypperlige omslag. Ved siden af almindelige kartonomslag er de bøjelige kartonbind efter systemet Integral, opfundet af den hollandske bogbinder d'Huy, meget populære.

9. *Jubilæumsskrifter etc.* Mange firmaer og institutioner prøver at styrke deres prestige ved at benytte et jubilæum, en ny fabriksbygning eller en anden lejlighed som påskud til at producere en ødsel publikation, som direkte eller indirekte skildrer deres formål, metoder og indre forhold for et publikum, som »ikke anede, at det hele gik sådan til«. Da mange som

Dan zullen zij hun zwaarden
tot ploegscharen omsmeden
en hun speren
tot snoeimessen

D. Elffers: To opslag med egen illustration fra Esajas' Bog. Amsterdam, De Bezige Bij, 1964. Offsettryk: De Jong, Hilversum, med sats fra Hooiberg, Epe. Skrift: Bembo.

sagt er virtuose i at kombinere ord og billeder, er bøger af denne art blevet ret iøjnefaldende i hollandsk bogproduktion.

VII. Slutbemærkninger

Som helhed er hollandsk bogtilrettelægning og bogproduktion mere blomstrende, end den har været det i århundreder. Antallet af gode bøger er virkelig højt for et så lille land, især når man tager de mange og friske ideer i betragtning – samt prisniveauet. Udadlelige bøger er sjældne, men

commentaar:

sprecken (Gen. 1 : 2), en het is het land der vergeetheid. Al met al is de *sjool* de wereld, waar Jahweh niet is – al is ze niet buiten zijn bereik! – en waar de communicatie met hem voorgoed is afgebroken. Is een keer op de aarde de existentiële communicatie met Jahweh afgebroken – en dat is hier het geval: Israël kent niet, ziet niet, hoort niet, verstaat niet en God roept in de woestijn! – dan is het leven in de *sjool* in feite al begonnen, dat wil zeggen: dan is er geen leven meer.

De Torah. – Dit alles moet gebeuren, omdat Israël niet kent, of (anders gezegd) omdat het volk de Torah van zijn God heeft verworpen. Torah is in de Statenvertaling, en in de regel ook in de Nieuwe Vertaling, met wet vertaald, en dat is uiterst misleidend. De Torah, de Weisung (M. Buber) kan niet in een Codex iuris, in een Wetboek worden nageslagen en is dus geen wet in de zin van onze rechtsstelsels; hij wordt uit de hand van Jahweh ontvangen in de existentiële communicatie van het luisteren en 'kennen', in de verbondenheid met hem, die laat zien wat wij doen – en wat ons te doen staat. Niet uit de gehoorzaamheid aan de bepalingen van een Wetboek, maar uit de verbondenheid met Jahweh ontstaat het recht, dat hem verhoogt.

Jes. 5 : 1-7.

Over de wijze, waarop de profeten hun woord hebben gebracht, is nog niet alles bekend. Er is in de meeste fragmenten een cadans die doet vermoeden, dat hun woord iets van een recitaaf moet hebben gehad. Soms maken de 'zienaers' gebruik van in het volk levende liederen, zoals ook de Psalm-dichters hebben gedaan (b.v. Psalm 22) en zingen dan, door de citer begeleid, hun profetie. Liedjeszangers! Bij voorkeur op de grote feesten, die heel Juda in de tempel samenbrengen, en die ontmoeting met Jahweh, 'heiliging' en kermis in één zijn. Het lied van de wijngaard is duidelijk, de symboliek doorzichtig genoeg. Het is het lied van een man, die door zijn 'wijngaard' in de steek is gelaten; zij heeft een ander verkoren! Maar het is het lied van Jahweh en Israël... Het lied eindigt bij de doornen

28

Ik wil van mijn geliefde zingen,
het lied van mijn beminde
over zijn wijngaard.
Mijn geliefde had een wijngaard
op een vruchtbare helling;
hij spitte hem om,
zuiverde hem van stenen,
beplante hem met edle wijnstokken,
bouwde er een toren in
en hakte er ook een perskuip in uit.
En hij verwachtte, dat de wijngaard
druiven zou voortbrengen,
maar hij bracht
afval voort.

Ik wil van mijn geliefde zingen

Kombinationen af billigbogspris, expressiv typografi og illustrering og videnskabelige kommentarer til et bibelsk skrift må kaldes bemærkelsesværdig. 200x125 mm.

den almindelige standard er over gennemsnittet. De der kender problemerne indefra, krydser fingrene og håber inderligt, at denne tingenes tilstand må vare nogen tid, men det vil næsten være for godt til at være sandt. Imidlertid må det indrømmes, at de hollandske bog- og bogtrykfabrikker er vågne; de er til stadighed opmærksomme på faren for det altfor glatte, det rentud behagesyge. Fremtiden vil væsentligt afhænge af, hvordan man skaffer arbejdskraft, af prisniveauet og af den almindelige velstand.

Oversat efter forfatterens engelske manuskript.

